

## Uprázdňený polský trůn a jeho cizí dědicové: legitimizace vlády Ludvíka z Anjou a Vladislava Jagellonského

---

*Martin Nodl*

V 11. a 12. století se polské země dostaly do hluboké a vleklé krize. Tato krize nevedla jen ke ztrátě královského titulu, ale především k rozdrobení původně celistvé země na jednotlivá piastovská knížectví. I přes mocenskou dezintegraci však okolní vládci uznávali „přirozená“ práva piastovských knížat na vládu v jednotlivých zemích a především Malopolsko a Velkopolsko si nepokoušeli nikdy podmanit.

Na svébytnou cestu se vydalo ve 13. století Slezsko, jež z hlediska kolonizačních a transformačních aktivit předhánělo severní a východní části oblasti. Právě odtud vycházely první pokusy o znovusjednocení země a o obnovení královského titulu. Ani Jindřichu Bradatému (1201–1238), ani později Jindřichu Pobožnému (1238–1241) či Jindřichu IV. Probovi (1270 až 1290) se to však nepodařilo, i když jejich mocenské předpoklady byly silnější než Přemysla II. Velkopolského (1279–1296) či Vladislava Lokýtky (1320–1333).

Legitimizační idea znovusjednocení Polska se zrodila v prostředí duchovních krakovské katedrály a souvisela s rozvojem kultu sv. Stanislava. Krakovský kanovník a dominikán Vincenc, autor legend věnovaných světcovu životu sepsaných ve druhé polovině 13. století, přišel s výkladem, podle něhož byla země za hříchy krále Boleslava II. Smělého (1058–1079), jenž nechal zabít biskupa Stanislava, potrestána rozdělením, podobně jako bylo roztrháno světcovo tělo, a ztrátou koruny. Legendista však Polsku dával i naději. Slíbil, že díky zázrakům sv. Stanislava znovu dojde ke sjednocení a že přijde kníže, jenž bude Bohem povolán vyzvednout královské insignie z wawelské katedrály. Motiv návratu polské koruny Vincenc patrně převzal z tzv. uhersko-polské kroniky, sepsané o několik let dříve, v níž se mluví o tom, že papež Lev daroval korunu uherskému králi Štěpánovi, avšak odmítl ji dát polskému knížeti Měškovi, neboť anděl Páně přesvědčil Boha, že Poláci jsou hříšným národem. Bůh, který Poláky potrestal do čtvrtého až pátého kolene, však zároveň slíbil, že se nad nimi jednou smiluje a královskou korunu jim vrátí. Právě odtud patrně autor legend



o sv. Stanislavovi převzal proroctví o návratu polské koruny a nově ho spojil s tímto světcem.<sup>1</sup>

První politický pokus o sjednocení Polska, jenž vyšel ze spojení Velkopolska s Pomořím gdaňským, sice vyústil v hnězdenskou korunovaci Přemysla II. Velkopolského v roce 1295, avšak neměl dlouhého trvání, neboť o rok později byl král zavražděn.<sup>2</sup> Rovněž pokus českého krále Václava II. (1278–1305) o ovládnutí Malopolska a Velkopolska, který podpořila slezská knížectví lenním způsobem navázaná na českého krále, sice vedl ke korunovaci, avšak ani „české řády“ neměly za následek trvalé obnovení královské moci. Pod jejich vlivem však přece jen došlo k posílení významu centrální správy a pravomocí zemských úředníků, podřízených samotnému panovníkovi.<sup>3</sup> Václav II. použil k legitimizaci svých nároků manželskou politiku, jež se ve 14. století, při absenci mužských potomků jak u Kazimíra Velikého (1333–1370), tak u Ludvíka Uherského (1370–1382), stala hlavním způsobem, jak uhájit nároky na polský trůn. Sňatkem s Eliškou Rejčkou, dcerou prvního polského krále 13. století, dal jednoznačně najevo, že se hlásí jak k piastovské tradici, tak k hnězdenským korunovacím.

Vladislav Lokýtek po vzoru Václava II. přistupoval k budování svého panství prostřednictvím postupného sjednocování polských teritorií. Výchozím bodem mu byly po roce 1304 Sandoměřsko a Krakovsko, později ovládl i Kujavsko, Pomoří gdaňské a nakonec značnou část Velkopolska. Královské korunovace se dočkal v roce 1320, nikoli však v Hnězdně, nýbrž ve svém novém sídelním městě Krakově. Jedinými teritorii, která zůstala mimo jeho vliv, byla slezská knížectví, navázaná již za Václava II. na českého krále a uznaná i Lokýtkem, a především jeho synem Kazimírem Velikým jako česká korunní léna, a Mazovsko, kde samostatně vládla piastovská knížata. V zahraniční politice Lokýtek navázal úzké vztahy s Uherským královstvím, jež přetrvaly až do doby vlády jeho syna. Naopak po celé 14. století panovalo napětí mezi polskými králi a řádem německých rytířů, jehož expanzivní snahy zasahovaly do historického teritoria Polského království. Totéž platí i pro vztahy s braniborskými markrabaty.

Lokýtkův syn Kazimír Veliký, jenž se ujal vlády po otcově smrti v roce 1333, zásadně pozměnil kontury polské expanzivní politiky, která nově směřovala na východ a vedla k podmanění Haličské Rusi a Volyně. Za Kazimírovy vlády došlo v Polsku k mohutnému rozvoji transformačních procesů, jež se projeví v zakládání nových měst i rozsáhlou kolonizací dosud řídky obydlených částí království. I tak ale mezi jednotlivými teritorii nadále panovaly markantní rozdíly ohledně hustoty městských sítí a osídlení jako takového. Transformační procesy byly za vlády Kazimíra Velikého doprovázeny systematickými centralizačními snahami. Hlavní roli v nich hrály rozvoj lenních vztahů, jež jednotlivá teritoria vázaly na osobu

<sup>1</sup> Vynikající práci věnoval problematice ideových zdrojů úvah o sjednocení Polského království DRELICHARZ, *Idea zjednoczenia Królestwa*.

<sup>2</sup> JUREK, *Polska droga*, s. 139–191.

<sup>3</sup> Naposledy JUREK, *Polska pod władzą obcego króla*; JAN, *Václav II.*, s. 289–293.

45 Groš polského krále Kazimíra III. Velikého z 60. let 14. století. Na averzu nalezneme vyobrazení královské koruny, na reverzu pak polskou orlici. Kazimír nechal stříbrné groše razit od roku 1367 po pražském vzoru. Groše vážily v průměru 3,2 gramu.



krále a na nadpersonální Korunu polskou, a rozvoj působnosti úřadu zemských starostů, kteří se často rekrutovali z řad nižší šlechty a nahradili na panovníkovi nezávislé starobylé úřady kastelánů. Výrazem centralizačního úsilí bylo i králem iniciované zemské zákonodárství, které vyústilo v přijetí velkopolských a malopolských statutů, jichž se užívalo jako platných zákoníků, přičemž během let podléhaly zákoníky změnám vycházejícím z praxe jednotlivých zemských soudů. Společně s centralizací se však v Polsku ve druhé polovině 14. století rozvíjelo šlechtické stavovské povědomí, založené povětšinou na zemském principu. Šlechtický stav došel uplatnění na místních a zemských sněmech, jež začaly hrát výraznou roli v souvislosti s úvahami o vyřešení dědických záležitostí krále Kazimíra, který nezplodil legitimní mužské potomky. Vzestup stavovského sebevědomí na zemském principu však zároveň vedl ke vzniku několika magnátských skupin, majetkově i mocensky posílených východní expanzí královské politiky, jež se v příštích letech ve svých zájmech navzájem střetávaly. Nejvýraznější byla rivalita malopolských (krakovských) a velkopolských pánů. Jejich představy se lišily v otázce obsazení trůnu po Kazimíru Velikém stejně jako v pojetí legitimních nároků na vládu žijících piastovských knížat. I přes spory magnátských skupin, podporované preláty šlechtického původu, znamenala doba vlády Kazimíra Velikého období mocenské a hospodářské expanze polského státu. Polsko se především ve druhé polovině 14. století stalo významným činitelem mezinárodní politiky a evropského námořního i vnitrozemského obchodu.<sup>4</sup>

Smrt Kazimíra Velikého 5. listopadu 1370 expanzivní rozvoj království nezastavila. Do značné míry však přeskupila společenské vztahy směrem k posílení mocenského vlivu šlechtických stavů. Na prvním místě však smrt posledního piastovského krále nenadále uprázdnila polský trůn. Král zemřel v šedesáti letech bez legitimních mužských potomků. Pravděpodobně již několik dní před smrtí bylo vypraveno poselstvo na uherský dvůr, aby Ludvíka z Anjou zpravilo o králově velmi špatném stavu a o očekávání toho nejhoršího. Kazimír totiž 8. září spadl na lovu z koně a zlomil si nohu. Kvůli špatné léčbě a následným

<sup>4</sup> Problémově shrnul bádání a nastolil hlavní otázky příštích výzkumů KURTYKA, *Odrodzone Królestwo*.

komplikacím prožil několik týdnů v horečkách, až byl nakonec 30. října přivezen do Krakova.<sup>5</sup> Ludvík patrně na nic nečekal a ihned se vypravil do Polska, aby se ujal svého dědictví. Již během cesty se však dozvěděl, že jeho nástup na polský trůn nebude nijak snadný a že bude muset vynaložit mnoho státnického umu, aby svoji polskou vládu legitimizoval a aby zajistil její pokračování v anjouském rodu.

Svá dědická práva uherský král Ludvík odvozoval od smluv, které mezi sebou uzavřeli jeho otec, uherský král Karel Robert (1308–1342) a polský král Kazimír. První dědické dohody, jejichž znění se nám nedochovalo, se v ozvucích odrážejí v mladších textech a byly sepsány někdy mezi léty 1335–1339.<sup>6</sup> Původně měly ryze hypotetickou podobu, neboť polský král Kazimír byl ještě velmi mladý a dalo se očekávat, že se mu narodí syn. V každém případě však tyto dohody měly charakter dynastických úmluv, na nichž se nepodílela polská šlechta. V roce 1351 se však situace změnila. Během vojenského tažení na Litvu, kdy král Kazimír onemocněl a nutně potřeboval uherskou vojenskou pomoc, uzavřel s uherským králem Ludvíkem, jenž byl synem jeho sestry Alžběty (1305–1380) a uherského krále Karla Roberta, novou dohodu, v níž se mluví o dědictví polského trůnu v případě Kazimírovy smrti bez mužských potomků ve prospěch Ludvíka. Z dědických nároků byl naopak výslovně vyloučen Ludvíkův bratr Štěpán.<sup>7</sup> Po uzavření nových dohod Ludvík Uherský od polských pánů přijal v Lublinu přísahu, že pokud Kazimír zemře, šlechta ho přijme za „přirozeného pána a krále“.<sup>8</sup> Za svůj souhlas však šlechta žádala dalekosáhlé ústupky: Ludvík musel přislíbit, že nebude úřady v Polsku obsazovat cizinci a že v případě tažení polských pánů za hranice bude platit veškeré náhrady sám král. O čtyři roky později, v nové situaci, kdy již možnost Kazimírovy smrti nebyla tématem, vydal Ludvík 24. ledna ve prospěch polské šlechty privilegium (formálně ve prospěch všech obyvatel království – *universorum regnicolarum regni Polonie*), v němž se nově zavázal, že nebude vybírat žádné nové daně vyjma poplatku dvou grošů z každého šlechtického lánu a že nebude šlechtické ani církevní statky zatěžovat náklady na udržování svého dvora na cestách.<sup>9</sup> V květnu téhož roku polská šlechta na zemském sněmu složila přísahu věrnosti do rukou uherské královny Alžběty jako regentky. Páni si však nově vymínili, že ono respektování dědických práv se vztahuje pouze na Ludvíka a jeho bratrance Jana (ten však již v roce 1360 zemřel). S jejich smrtí měly tyto dohody pozbyť platnosti.<sup>10</sup> Až do nena-  
dálé smrti krále Kazimíra nebyly dědické smlouvy ani polským králem, ani polskou šlechtou zpochybňovány a představovaly jeden z pevných základů zahraniční i domácí politiky.

<sup>5</sup> WYROZUMSKI, *Kazimierz Wielki*, s. 216–218. Podle *Kronika Jana z Czarnkowa*, s. 23–25.

<sup>6</sup> SZCZUR, *W sprawie sukcesji andegaweńskiej*, s. 65–71.

<sup>7</sup> WYROZUMSKI, *Kazimierz Wielki*, s. 206–207.

<sup>8</sup> SZCZUR, *W sprawie sukcesji andegaweńskiej*, s. 97.

<sup>9</sup> Komentář k Ludvíkovým slibům učinil Jan z Czarnkowa, viz *Kronika Jana z Czarnkowa*, s. 29. K tomu srov. BAGI, *Wpływ i znaczenie szlachty polskiej*, s. 35–45.

<sup>10</sup> *Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski I*, č. 1328; *Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej I*, s. 258.



46 Pohřební insignie nalezené v hrobě polského krále Kazimíra III. Velikého. Po králově pohřbu se je neúspěšně pokusil ukrást kronikář Jan z Czarnkowa, jenž stál v opozici vůči Ludvíkovi z Anjou, aby s nimi mohl být korunován nový král z piastovského rodu.



Po Kazimírově skonu se však ukázalo, že pouhé dědické úmluvy nebudou v očích polské šlechty dostatečným podkladem pro ujmoutí se královské vlády a že uchazeči o polský královský trůn budou muset nalézt v příštích desetiletích další legitimizační instrumenty. K odhalení jednotlivých prostředků legitimizace, akceptovaných a někdy vyžadovaných magnátskými uskupeními, nám mohou posloužit dvě nejvýznamnější kroniky věnované vládě Ludvíka Uherského a Vladislava Jagellonského. Ani jedna z nich však není bez vady. Jan z Czarnkowa totiž rozhodně nebyl nestranným pozorovatelem vládnutí Kazimíra Velikého a Ludvíka Uherského a sám ostře vystupoval proti anjouovskému dědictví. Jan Długosz zase psal devátou a desátou knihu své kroniky s až příliš velkým časovým odstupem. Čerpal z dnes neznámých pramenů a využíval vzpomínky pamětníků předávané z generace na generaci. Jeho kronikářská vyprávění jsou tak plná smyšlenek, nepodložených historek a velmi osobních, zaujatých interpretací. Dochovaný listinný materiál sice představuje obohacení kronikářských pohledů, avšak z hlediska legitimizace moci jsme povětšinou odkázáni pouze na subjektivní líčení polských kronikářů.<sup>11</sup>

Cesta Ludvíka do Krakova měla na konci října a na začátku listopadu roku 1370 podle kronikáře Jana z Czarnkowa podobu triumfálního vjezdu nového krále na jeho nové panství. Na uhersko-polských hranicích v Nowym Sączu se setkal s reprezentanty malopolského panstva, kteří ho doprovodili až do Krakova, kde měl být korunován. Vstup do města měl slavnostní charakter. Na kopci zvaném Lasota krále očekávali krakovští radní i zástupci místních

<sup>11</sup> Základní informace k oběma kronikám podává DĄBROWSKI, *Dawne dziejopisarstwo polskie*, s. 140–162, 189–240.

cechů. Po přivítání Ludvík obdržel městské a cechovní korouhve a přijal od měšťanů hold. Následně v procesí vstoupil do města a vydal se do katedrálního kostela.<sup>12</sup> Bylo to přesně v den, kdy se konal pohřeb Ludvíkova předchůdce Kazimíra Velikého.

Dodnes se vedou spory o to, proč se Kazimírův pohřeb uskutečnil bez Ludvíkovy účasti, ráno v den, kdy bylo jasné, že Ludvík vstoupí do Krakova. Již Ludvíkovi současníci se domnívali, že onen rychlý pohřeb, který provedl hnězdenský arcibiskup Jaroslav, byl výrazem odporu vůči Ludvíkovu přijetí na polský trůn. Z královských pohřbů 14. století sice víme, že se jich většinou účastnili panovníkovi nástupci a že pohřby měly demonstrovat symbolické předání moci zemřelého vladaře jeho následovníkovi, avšak nikde se ve střední a západní Evropě nejednalo o následníky z řad nové dynastie. Z tohoto důvodu je možné, že se „krakovští páni“ naopak rozhodli provést pohřeb záměrně ještě před Ludvíkovým vjezdem do města, plánovaným na odpoledne či večer, aby tím ukázali, že polský trůn je uprázdněný a že se ho Ludvík může ujmout.<sup>13</sup>

V každém případě nový král, poté co vyřešil nástupnické otázky vyplývající z testamentu Kazimíra Velikého, zinscenoval 19. listopadu nový, pompézní, symbolický pohřeb svého předchůdce, na němž se sám aktivně již jako korunovaný panovník podílel. Velkolepý pohřební průvod, avšak již bez těla Kazimíra Velikého, pohřbeného ve wawelské katedrále, se vydal přes tři hlavní kostely, Panny Marie, dominikánů a františkánů, na královský hrad. Čtyři vozy táhli vždy čtyři černě oděni koně. Za nimi jelo čtyřicet rytířů ve zbroji oblečených do šarlatového sukna. Dále kráčeli rytíři s erby a korouhvemi všech polských zemí. Poslední dva rytíři nesli korouhev Polského království jako symbol moci. Za nimi jel rytíř oděný ve zlatém královském rouchu, jenž symbolicky reprezentoval mrtvého Kazimíra. Za tímto okázalým rytířským průvodem šli dvořané a měšťané se zapálenými svícemi a nakonec duchovenstvo. Teprve na samém konci jel na koni nový král Ludvík společně s biskupy, zemskými úředníky a polským panstvem. Ve wawelské katedrále se pak uskutečnila pohřební mše, při níž byly na oltář darovány jako obětiny všemožné dary.<sup>14</sup> V symbolické rovině tak Ludvík oním druhým pohřbem vzdal úctu svému předchůdci, zároveň však chtěl dát polským elitám najevo, že nyní začíná jeho nová, na dřívějších poměrech zcela nezávislá vláda, započatá právě oním pompézním pohřbem jeho předchůdce.<sup>15</sup>

Hned na počátku své vlády však musel Ludvík řešit již zmíněný velmi závažný problém. Kazimír Veliký dva dny před smrtí nechal sepsat nový testament, v němž odkázal část královského pokladu své manželce a svým dvěma dcerám, které byly vyloučeny z dědictví

<sup>12</sup> *Kronika Jana z Czarnkowa*, s. 26.

<sup>13</sup> Tak nově interpretoval Ludvíkovu neúčast na Kazimírově pohřbu FAŁKOWSKI, *Dwa pogrzeby Kazimierza Wielkiego*, s. 55–74.

<sup>14</sup> *Kronika Jana z Czarnkowa*, s. 36–38; DŁUGOSZ, *Jana Długosza Roczniki*, s. 23–25.

<sup>15</sup> FAŁKOWSKI, *Dwa pogrzeby Kazimierza Wielkiego*, s. 74.

47 Dnešní podoba Wawelu v Krakově, královské rezidence a korunovační katedrály, v níž se nacházejí sarkofágy polských vládců Kazimíra III., Hedviky a Vladislava II. Jagellonského.



na základě polského dědického práva.<sup>16</sup> Mnohem důležitější však byl pasus, v němž daroval značnou část polského teritoria svému adoptivnímu synovi Kazimíru (Kažkovi) Štětínskému.<sup>17</sup> K adopci se Kazimír Veliký odhodlal na počátku roku 1368. Stalo se tak nepochybně za souhlasu uherského krále Ludvíka, jenž v té době rovněž ještě neměl žádné legitimní mužské či ženské potomky a v teoretické rovině mohl souhlasit s možným nástupnictvím Kažka na polský trůn po své smrti. Naopak samotné znění testamentu bylo výhradně Kazimírovou iniciativou a znamenalo pro Ludvíka velké nebezpečí, neboť teritoriálně rozdělvalo Polské království na dvě části. Svému adoptivnímu synovi Kazimír Veliký odkázal knížectví lęczycké, sieradské a dobrzyńské s několika dalšími hrady (Kruszwice, Bydgoszcz, Wielatow a Wałcz). Společně se svými vlastními panstvími v Pomořanech se tak Kažko měl stát pro Ludvíka velkým mocenským konkurentem. V testamentu se přitom vůbec nemluvílo o vztahu Kažka a Ludvíka, stejně jako nebylo zmíněno lenní poddání se štětínského knížete polskému králi.

Ludvík se tak dostal do nezáviděníhodné pozice, z níž musel rychle hledat cestu ven. Na straně Kažka stála velkopolská opozice. S podporou malopolského panstva se nakonec Ludvík rozhodl zpochybnit Kazimírův testament, přičemž rozhodnutí přesunul na královskou radu. Jan z Czarnkowa tvrdil, že Ludvík položil členům královské rady otázku, zda mohl král Kazimír rozdávat hrady a země, aniž by k tomu získal souhlas svých příbuzných.

<sup>16</sup> K dědickému právu žen v polském knížecím a královském prostředí viz více URUSZCZAK, *Następstwo tronu w Księstwie Krakowsko-Sandomierskim*, s. 15–34.

<sup>17</sup> DĄBROWSKI, *Ostatnie lata Ludwika Wielkiego*, s. 148–158.